

Ирена А. Плаовић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 6. 20. 2017.
Прихваћен: 23. 10. 2017.

СРПСКА СРЕДЊОВЕКОВНА СЛОВА И ПОХВАЛЕ И ЊИХОВО РЕТОРИЧКО НАСЛЕЂЕ

У раду се разматрају аспекти реторичности српске средњовековне књижевности, византијског и античког реторичког наслеђа, као и специфичних реторичких поступака – општих места, структуре, реторских фигура, екфрази – који су препознати у најзначајнијим делима која припадају класичним реторским жанровима слова и похвале. То су дела Теодосија Хиландарца, Данила Бањског, Андонија Рафаила, Димитрија Кантакузина и непознатог Смедеревца. Сврха рада је да се на примерима покаже шта ова дела чини реторски обликованим, који су то обрасци наслеђени из византијске и античке реторике и на који су начин они употребљени код наших средњовековних стваралаца.

Кључне речи: средњовековна књижевност, реторика, византијска књижевност, слово, похвала.

Уопште узев, сва је књижевност *реторична*. Она то није само зато што се, у западној цивилизацији, темељи на античкој реторичкој традицији, која није била само стваралачка, него и критичка парадигма; није то ни само зато што се из основа њене *elocutio* развија потоња стилистика, ни само зато што су, до дубоко у 18, па и 19. век, велики писци, чак и српски (сетимо се Стерије и Нушића на првом месту, али и Аврама Мразовића, Јована Рајића и других) стасавали у реторичком духу, слушали реторику као кључни предмет свог класичног образовања, па и сами предавали ре-

* irena.plaovic@gmail.com

торику и писали реторичке уџбенике. Та се пракса изгубила и ми бисмо, да су наведени разлози једини који књижевност чине реторичном, могли да кажемо да је двадесети век напустио, или превазишао реторику, да је он ослобођен окова ове древне традиције. Авангарда је, међутим, била изразито реторична. Постмодерна мисао, не само књижевност, такође је изнова открила реторику. И у настојању да се она превазиђе, показује се њена упорна свеприсутност. Ролан Барт ће је у својој краткој историји античке реторике назвати тријумфалном и умирућом (В. Барт 2011). Реторика није скуп правила из старине, фундус стилских фигура, мајдан општинских места, трокрилна дисциплина са пет дужности, мада јесте *и* то. Када говоримо о реторичности књижевности, мислимо на нешто истовремено уже и шире; на њену *делатност*, на комуникацију коју она са читаоцима остварује одређеним поступцима, у основној ситуацији дијалога, који увек подразумева говор који нешто хоће. Он хоће да се обрати и хоће да се разуме, и хоће да буде делатан у саговорнику. Начин на који то постиже, у најширем смислу, можемо назвати реториком.

Средњи век је, пак, реторичан и изван књижевности, али то је једна широка тема о којој би се могла написати нова студија. Тежиште нашег занимања у овом ће раду бити српска средњовековна књижевност, и у оквиру ње посебно поједини класични реторски жанрови. На њима ћемо се задржати, мада се реторичност као особина, очито, не јавља само у таквим жанровима. Она се може наћи свуда у средњем веку, још толико бременитом реторичким традицијама антике и потоњих византијских посредника.

Реторичка традиција у српском средњовековљу у потпуности се може посматрати у светлу византијске традиције, и у томе није усамљена. Уопште, цела српска средњовековна књижевност почива на духу византијске реторике (Трифунковић 1990: 307), која је у византијском образовању и култури имала огроман значај. Мада у то доба долази до опадања судског и политичког говора, што је разумљиво када се у обзир узму религиозне промене и промене друштвеног уређења, ипак епидеиктички, похвални говор опстаје и развија се, и реторика налази начина да остане „темељна чињеница интелектуалног живота” (Murphy 1978). Сем доминантног епикомиона, све време се развија и омилија, а на темељу проповеди развијају се и рани песнички састави као што је кондак, који је практично беседа у стиху. Реторика у рукама византијског граматика, како гласи наслов једне занимљиве студије Веселе Валиавичарске посвећене византијском реторичком образовању (Valiavitcharska 2013), постаје моћно средство за унапређење младих хришћанских интелектуалаца и убедљивије пропо-

ведање вере којој су припадали (В. и Jenkins 1963:43). Хришћанско преузимање античке реторике било је, наравно, уско везано уз преузимање филозофије – платонске, аристотелске, стоичке – а нарочито дијалектике која ће имати да послужи у теолошким расправама. Сви кључни елементи беседништва превредновани су у складу са новом вером, па тако класични етос беседника замењује божански ауторитет, аргумент вероватног (еикос) божја порука, а на место доказа долазе чуда и дела мученика. Паганско наслеђе, међутим, ма како да се према њему показивао отпор, ипак је обликовало на суштински начин и византијске беседнике, хришћанске оце. Највећи говорници из раног периода, Григорије Ниски, Григорије Назијанзин, Василије Велики, Јован Златоусти, школовали су се код чувених паганских учитеља, Химерија и Либанија¹, док су најчувенији уџбеници тог времена били они које су написали Хермоген, Афтоније и Менандар. У средњем веку реторичке су се школе разликовале од античких, и, мада су чувене *progymnasmata* биле присутне, потоњи говорници ипак су највише учили из примера. Један од таквих, великих, примерних текстова било је Надгробно слово Василију Великом Григорија Богослова, а исто тако и омилије Јована Златоустог. Због тога је питање јесу ли наши средњовековни ствараоци могли читати реторичке уџбенике суштински неважно. Све најзначајније одлике реторских жанрова које је требало усвојити, већ су се налазиле у узорним словима, преписиваним и доступним у словенским преводима².

Сви жанрови који припадају систему српске средњовековне књижевности почивају на реторичкој традицији³, али би тумачење примера сваког од жанрова било сувише широк захват за овај преглед, па ћемо се усредсредити на типичне реторске жанрове – слова и похвале.

¹ Василије Велики и Григорије Богослов, узорни писци и беседници, школовали су се у Атини, у Платоновој Академији код паганског професора реторике Химерија. Јован Златоусти такође је био ученик чувеног паганског ретора, Либанија, у реторској школи у Антиохији. Чак и ако се нису слагали са паганским филозофима, користили су њихове узорне списе за усавршавање свог стила. Псеудо-Дионисије Ареопагит стварао је под утицајем Платона, од кога је преузео знатне естетичке чиниоце. Јован Дамаскин је писао слова у одбрану икона под утицајем неоплатонистичких учења о божанској снази у слици. Михаило Псел је отворено говорио о свом класичном образовању и увек живом античком наслеђу коме се потпуно окренуо. Неке византијске драме хришћанске садржине имају у себи велики број Есхилових и Еурипидових стихова.

² Уп. „The techniques of oratory were imprinted upon the minds of those who read Christian hymns and sermons or heard them in the liturgy, even if they had received no training in rhetoric; both learned patrons and less well educated artists were exposed to the forms of rhetoric” (Maguire 1981: 21)

³ О епидеиктичком беседништву и жанру житија, на пример, писао је Данијел Дојчиновић. В. *Епидеиктичко беседништво и структура житија*, Дојчиновић 2015.

Међу основне карактеристике реторичности наше старе књижевности спада сам начин поимања књижевног стваралаштва – тако различит од нашег. Ни његово настајање ни његова рецепција нису у њему никада индивидуални чинови. Нису ни строго књижевноуметнички чинови, у данашњем смислу те речи. Писац средњовековља не ствара књижевно дело са мишљу о уметничким дометима. Он има на уму много шире импликације. Средњовековна књижевност је увек „ангажована”, и тај ангажман, посебно у похвали владара, јесте и државни, политички – али је пре свега метафизички. Када, са друге стране, средњовековни човек прима књижевност, он то не чини у интимној атмосфери читања. Књижевност се чита или поје, јавно, гласно, пред заједницом. Разлике између примања књижевног дела и онога што би се данас назвало реториком, уопште нема. Књижевност се увек обраћа заједници, и у словима, и у проповедима, и у химнографији и у хагиографији, али се обраћа, са друге стране, и онима који су предмет похвале или канона или житија. Веровање у моћ речи да трансцендира, да допре до светог коме је посвећена, условљава ово двоструко обраћање. Књижевност, дакле, ни у класичним реторским жанровима – словима, похвалама, омилијама, ни у условно речено лирским, ни у наративним врстама, није схваћена као фикција. Она не представља један други свет, у који читаоци урањају уживљавајући се, него је сама урођена у свет стварности, која увек садржи и оностраност и ононостраност. Као што је Бог апсолутно стваран, тако је апсолутно стварна и реч. То се не читује само на идејном плану, него и у реалним околностима: јунаци наративних књижевних дела нашег средњовековља су махом стварни људи, који су живели најчешће у веома блиској прошлости, а често су и сами били писци, пре него што ће постати „књижевни ликови”.

Примери на којима ћемо показати неколицину кључних особина које чине реторичност наших средњовековних дела су Теодосијева *Похвала светом Симеону и светом Сави*, *Слово о светом кнезу Лазару* Данила Бањског и истоимени састав Андонија Рафаила, *Похвала Димитрију Солунском* Димитрија Кантакузина и *Надгробна реч деспоту Ђурђу Бранковићу* непознатог Смедеревца.

Мада у својим насловима имају различита одређења, све су ово у најопштијем смислу речи – слова. У једнима је, међутим, кључан момент похвале (Теодосије и Димитрије Кантакузин), у другима је похвални тон прожет тужењима (Данило Бањски и Андоније Рафаил), док је код непознатог Смедеревца доминантан управо тон ламентације.

За разлику од *Слова* Данила Бањског и Андонија Рафаила, као и *Похвала* Теодосија и Димитрија Кантакузина, које су очито биле изговорене након извесног времена (код Менандра таква беседа носи назив *epitaphios*),

Надгробна реч деспоту Бурђу је *paramythetikos* – настала убрзо по смрти⁴ (в. Kennedy 1983: 226).

Сва ова дела припадају епидеиктичком беседништву, које је било практично једини развијен род беседништва у нашем средњем веку. О судском и политичком беседништву на начин на који је оно постојало у антици, ни у Византији нема говора. Духовно беседништво, развијено у Византији у облику омилија, код нас такође није узело маха (све до позне појаве Гаврила Стефановића Венцловића). Посебан развој енкомиона може се објаснити на много начина, али ваљда најочитији разлог представља промена политичког уређења у односу на антички полис. Енкомион је, између осталог, био и једна од класичних реторичких вежби – осма вежба Афтонијеве *Progymnasmata* (Maguire 1981).

Енкомијастички дискурс, са својим типичним топосима потеклим најчешће из сфере сакралног⁵, са карактеристичним схемама преузетим из реторичких приручника, са обилатим коришћењем стилских фигура (јер је похвално беседништво више од других родова усмерено на стил), може се на свим овим нивоима пратити и код наших старих писаца. Покушаћемо да дамо сасвим кратак преглед ових реторских поступака у појединим сегментима њихових дела.

Похвала Светом Симеону и Светом Сави Теодосија Хиландарца композиционо је најзанимљивија, а својим сложеним реторичким поступцима још једном потврђује да је реч о једном од наших најталентованијих средњовековних стваралаца. На плану структуре, ослоњеност ове похвале на утврђена правила беседништва више је него јасна. Схема похвале коју је у својим припремним вежбама дао поменути незаобилазни Хермоген, ретор рођен око 160. године, у потпуности је испоштована и у Теодосијевој похвали.

Изложићеш нешто што се десило приликом нечијег рођења, а достојно је дивљења, као што су снови, предзнаци или нешто слично. К томе долази детињство, као што је оно Ахилејево, о коме се прича да су га хранили лављим мозгом, као и његов боравак код Хирона. Потом следи одгој – како је неко одгојен, односно како је васпитан. Испитаћеш свакако и природу душе и тела, и то расподељујући

⁴То је уочио и Љубомир Стојановић, који је дело назвао тужбалицом, јер „то није похвала него право нарицање над још непогребеним телом деспотовим” (преузето из Трифуновић 1980: 5)

⁵Уп. *Loci communes desunti dalla sfera sacrale diventano poi formulario comune nella applicazione retorica al discorso encomiastico* (La Bua 2009: 145)

особине обе те ствари понаособ; узимајући у обзир тело, наиме, говорићеш како је неко леп, велик, брз, снажан, а с обзиром на душу – како је праведан, разуман, mudar, храбар. Затим ћеш га хвалити према занимању.....А најважнија су дела..... Потом следе спољашња добра, као што су рођаци, пријатељи, имовина, породица, наклоњеност судбине.....Ту је и питање колико је проживео.....Износићеш и начин на који је умро.....па чак и нешто необично, ако га има у томе.....Испитаћеш и околности после смрти дотичног лица....да ли постоји неко пророчанство у вези са посмртним остацима....Код похвале, ипак, најснажнији ефекат остављају поређења... (Поповић 2007: 51–52)

У складу са двоструким предметом свога дела, Теодосије удвостручава све – *Похвала* има два уводна дела, две појединачне похвале и заједничку похвалу.

Први део, који можемо назвати уводним делом или предговором, износи уверење аутора у снагу и вредност речи, аргументовано библијским цитатима, примерима добре и лоше употребе речи, са стално присутном метафором „духовне трпезе” која се слушаоцима спрема. Овај део је, у ствари, засебна мала похвала, похвала у похвали, посвећена речима као „анђелској храни” .

Други део такође представља увод, али конкретнији, увод у сам предмет похвале. Можемо га назвати уводом у ужем смислу. На почетку овог увода, Теодосије излаже кратак преглед „типова” светаца (преподобни, мученици, апостоли) припремајући тако контекст у који ће сместити и Симеона и Саву. Затим наводи коме је похвала посвећена; објашњава њен извор (arche):

„Похвала није од оних којима користи, похвала је праведнима од Господа”.
И сврху (telos) :
„Стога је за нашу поуку установљена”.⁶

Потом Теодосије прелази на похвалу Светом Симеону. Овај део се може посматрати и засебно, јер у оквиру њега наилазимо на готово све целине Менандрове и Хермогенове схеме похвале. У њему се излажу најважнији моменти Симеоновог живота; велича се његово порекло, богатство, самодржавна моћ; уздиже се као ратник и владар у световном животу, као послушник и ученик свог сина у старости, када постаје монах; као хришћански борац против јереси и велики ктитор. Затим се износе чуда по његовој смрти, у првом реду мироточивост његових моштију и фресака са његовим ликом.

⁶ Сви цитати преузети су из *Стара српска књижевност. Хрестоматија* у преводу Томислава Јовановића (Јовановић 2000), осим ако није друкчије назначено.

У наредном одељку, посвећеном Светом Сави, на самом почетку осврће се Теодосије на необичне околности његовог рођења; Сава је дете измољено од бога, одмалена чист, „грана уздржљивости”, учитељ који ни у чему не заостаје за апостолима. Истиче се његова помирителска улога, пореди се са Мојсијем и Самуилом. Напоследку су набројана поједина његова чуда за живота. Након овога, следи најузвишенији део похвале, који прославља двојицу светих у једном химничном тону. У овом одељку нема, као у засебним похвалама, хагиографских елемената. Он је пун узвика, асиндетских и полисиндетских гомилања епитета, низа реторских питања и звучних алитерација, којих има и у другим деловима, али чије је присуство овде нагло повећано. На самом крају *Похвале* поново се Теодосије враћа на шири план, као у предговору, износећи поуке о вери и добродетељи, са завршном молитвом и за слушатеље вернике и за самога себе, у којој светитеље моли за ходатајство (посредништво код Бога). И ово је, иако хришћански манир, у складу са реторским правилима антике (већ у Афтонијевој *Προῦμνασμάτων*-и у 4. веку захтева се на крају похвале свечана молба).

Плачеви кнегиње Милице, уткани у слова о кнезу Лазару Андонија Рафаила и Данила Бањског као такође у великој мери реторски под-жанрови, доследно прате Менандрову схему ламентације:

you will describe the carrying out of corpse, and the gathering of the city... Then you will portray the form of the body, how he was who cast off his beauty, the redness of his cheeks, the voice that has been shrouded, the down that appears withered, the locks of hair now no longer admired, the pupils and glances of his eyes that have gone to sleep, and the curves of his eyelids, no longer curves but everything has collapsed (Maguire 1981: 95).

Након описа изношења тела и окупљања народа „са свих страна”, следе нешто краћи ламенти синова и ламенти удовице.

Данило Бањски: *Обещеди ме мач као смрт у дому и сви непријатељи моји дочекује за зла моја и узрадоваше се. Ово ли примих безнадежно? Ово ли ја дочеках под достојанством и лиших се супружанства и слатког ми вољеног господина кнеза са светлим и мужаственим и храбрим оружницима? Усплачите ми, поља и долине, која овим телима саучесници бежасте!* (Јовановић 2000: 83).

Андоније Рафаил: *О Лазаре, које сада песме ридања да успојем? О тужнојављени празничне мога срца, настао данас! О љутог и јадног бродолома наше среће! О дубоке таме облаче, одакле дође покривши срца мога веселогледану сен? О какву лествицу ридања прислонивши утврдисмо да пређемо тужне степенице живота?*⁷ (Јовановић 2000: 117).

⁷Превод Даниловог и Андонијевог слова преузет из књиге *Стара српска књижевност*, Томислава Јовановића, чији су преводи. Јовановић 2000. То важи за све наводе из поменутих

Осим композиције, која је у потпуности ослоњена на дате схеме, видимо да се преузимају и целовити топоси и мотиви, као што је чувени мотив *ubi sunt* који смо малочас навели, као што су топоси зазивања природе, афектиране скромности, надмашивања и неизрецивости.

Код Андонија Рафаила наилазимо на класичан пример топоса афектиране скромности или самоунижења: „И велики страх ме обузима да започнем што је у вишој сили и немоћан сам усудити се, јер сам безвредан у било ком добром делу које је изнад мене” (Јовановић 2000: 108).

Исти топос наћи ћемо и код Димитрија Кантакузина: „О, Божија речи и Владико свих, који учини достојним нас недостојне и оскврњене да овог свечаног твог светлог празника постанемо славитељи...” (Јовановић 2000: 152)

Њему је донекле налик и топос неизрецивости, који такође налазимо у Кантакузина и Теодосија:

О, вољени слушаоци, мали вам део живота светитеља и укратко изложих, а хваљења се треба клонити. Нити један, мислим, ако смисли умом, или да изрекне о добрим делима, ако и најмудрији буде, овај свети умаћи ће. Тако је са мном и са вама... (Кантакузин) (Јовановић 2000: 154).

Али зачуђен сам и не знам како их похвалити! Јер како бих и могао по достојанству похвалити оне који су по промислу Божијем призвани? (Теодосије) (Јовановић 2000: 41).

Неки од познатих топоса јављају се и у *Надгробној речи деспоту Бурђу*:

О земљу и сунце и ваздуше и остале творевине твари, што касните? Приђите, с нама усплачите, с нама узридајте, с нама жалите жалост велику и непретрпиво претрпите (топос зазивања природе) (Јовановић 2000: 125).

...јер твоје борбе и победе превазиђоше оне древних великих и дивних мужева Ахила, Самсона и Александра, и других свих најсилнијих” (топос надмашивања) (Трифунвић 1980:)

На плану структуре, пак, дело непознатог Смедеревца разликује се од осталих похвалних слова по томе што изоставља наративне, хагиографске делове, као и уметнуте плачеве удовица и деце, а задржава само ламент самога аутора, који у словима о кнезу Лазару, на пример, чини последњи део слова, налази се на самом крају. Овде он одмах почиње обраћањем предмету говора, наставља са питањима (у формулацијама *како сада, где је сада*), набраја врлине у горком поређењу са стањем у тренутку говора, да би завршио молитвом.

дела, ако није другачије назначено.

Похвала Светом Димитрију Солунском садржи такође многе елементе Хермогенове схеме. Наративни део заузима готово целу прву половину похвале, и у највишој је мери реторичан и уопштен докле год се говори о рођењу, детињству и одрастању светог, док је једино његова мученичка смрт описана са више стварних појединости (на првом месту то је улога „безаконитог цара Максимијана”). Након хагиографског дела следи низ хајретизама и завршно обраћање светом мученику и присутнима – без иједног израза који би подсетио на тон ламентa, иначе тако присутан у словима о кнезу Лазару и деспоту Ђурђу.

Сем општих места и структуре, ограничићемо се на још само два егземпларна реторичка елемента ових дела – екфразе и стилске фигуре. Екфраза је такође била једна од припремних беседничких вежби, посебно важна за похвално беседништво. Међу нашим делима издвајају се две живописне представе – екфраза Косовског боја Андонија Рафаила и екфраза Раванице Данила Бањског.

Данилов опис Раванице, ма како кратак, један је од најупечатљивијих делова његовог слова и представља део шире замишљеног описа општег просперитета српске земље под владавином кнеза Лазара. Такав опис је потребан из два разлога: да би додатно подржао похвалу кнеза мученика, која је главни циљ овог дела, али и да би послужио као мотив за турски напад, јер „завист и ово не остави”, а Мурат, подстакнут ђаволом, из зависти према „лепотатама и украсима” српске земље, устремио се на њу. И ова сасвим кратка екфраза садржи у себи неке од већ помињаних топоса: „А о трпезарији и другим ћелијама читавог манастира, саставу и створеним красотама не може се ни исказати” (топос неизрецивости).

Андонијев опис Косовског боја, знатно дужи и кићенији, својом живописношћу треба да послужи уживљавању и саосећању слушалаца/читалаца са подвигом кнеза Лазара и његове војске. Он је, дакле, у чисто реторичкој служби – у служби циља томега (покренути) и представља један од најбољих показатеља пажљиво разрађене реторичке стратегије Андонија Рафаила. Ова екфраза садржи и звучне и визуелне квалитете, који се непрестано преплићу:

А тада, тада, у крволикој пучини тешко препливљивога мора, ратници пристаниште гробаља веслима оружја брзо достигоше и на неки без муке улаз наше природе (пођоше), уз врштуруће коње, узвике од болних рана. А њихов општи вапај и заједнички пут кроз невесело исцветале цветове – страдалничко поље, маглоликим облаком туге лагано прекри се и на силни плач нагоњаше... (Јовановић 2000: 112).

Након тога следи и дирљив и узвишен опис Лазареве смрти, који је део општије екфразе битке, а који свакако спада, као и цело Андонијево

слово, у ред најузвишенијих и стилски и семантички најнепрозирнијих дела нашег средњег века.

Теодосије нам, пак, богатством свога стила пружа и пример за изванредно владање реторским фигурама свих врста. Код њега налазимо, на пример, фигуре дикције:

Алитерацију: „ПреСветли проСвећен Спомен СвечаСним оцима заСија нам данаС...

Анафору: „...испунивши ову похвалу светим.....испунивши је радошћу духовног весела, **испунивши** је слашћу божаствених речи...”

Симплоху:

„**Јуче** Христа ради странствоваше, **а данас** са њим царује радујући се.”

„**Јуче** нам са смерношћу приклањаше главу, **а данас** ми мироточиви гроб његов целивамо клањајући се.”

„**Јуче** нас он телесно тешаше, **а данас** се у цркви духовно весели” .

Фигуре конструкције:

Хијазам: „Архијереје **уведосте као пастире**, корене грехова **као трње искоренисте**”

Хипербатон: „Ви, дакле, као два светила

На мисленом своду небеском јависте се

Која су од мисленог истока

Истокот Христа изашла...”

Инверзија: „Радуј се, **овога сине...молитве чедо...**”

Хомеотелеутон: „...и од нечистоте Речју их најпре **чистећи**,

И тајном крштења **омивајући**,

И извором живота ребра Божија **напајајући**,

Вером и надом препорођења **веселећи...!**”

„Отачаство и род **остависте**, своје **напустисте**, у пустињу **достигосте**, поснички у њој **искушавасте се**, послушањем **украсисте се**, смерношћу **узвисисте се**, странствовањем **удостојисте се...**”

Фигуре мисли:

Парадокс: „И сада слушају о заиста задивљујућем чуду, **како бестелесни и небески земаљског и телесног послуша**”

Таутологија: „**Радујте се, оци, и веселите се**”

И, таутологији слична, типична за средњовековне црквене списе и преузета из псалама, *стилска симетрија*:

„...**Непоколебљиве стубове побожности**,

Необориви град православља...”

Синтаксичко-семантичка етимолошка фигура:

„Пресветли просвећен спомен свечасним оцима засија нам данас, јер пресветлим зраком озаривши се и светло нас просветливши, светао је, дакле, и просветљен...” (Јовановић 2000: 32–55).

Овако богато и сложено стилско ткање, од кога смо овде издвојили само један мали део, сведочи о аутору који је сасвим сигурно морао добро познавати принципе византијског, тиме и античког, беседништва.

На овом сасвим сведеном избору примера показали смо да наша средњовековна похвална слова на композиционом, топичком, мотивском и стилском плану прате древне реторичке моделе, притом их, наравно, усложњавајући. Реторских поступака, без сумње, има још; улазак у навођење и тумачење примера или библијских цитата, рецимо, захтевао би један засебан рад. Зато смо се за ову прилику, задржавајући облик прегледа и уводника, усредсредили на извесне одлике текстова, формалне и тематске, које су нам се чиниле најубедљивијим показатељима дубоке укорењености српског средњовековља у реторичком наслеђу. Неке вантекстуалне околности, међутим, такође чине ова дела изразито реторичним – а те се околности односе на мотиве и циљеве књижевног стварања и учинке читања и слушања књижевности у средњовековном контексту. Од три стара реторичка циља (поучити, забавити, покренути) до прослављања светаца и култне функције, стара српска књижевност својом реторичком усмереношћу у великој мери превазилази сферу онога што се у нашем времену разуме као књижевно.

ЛИТЕРАТУРА

Барт 2011: R. Barthes, *La retorica antica*, Trad. Paolo Fabbri, Milano: Bompiani.

Валивичарска 2013: V. Valiavitcharska, Rhetoric in the Hands of the Byzantine Grammarian, у: *Rhetorica. A Journal of the History of Rhetoric*, volume 31, number 3, summer 2013.

Дојчиновић 2015: Д. Дојчиновић, Епидеиктичко бесједништво и структура житија, у: *Црквене студије*, година XII, број 12, Ниш.

Јовановић 2000: Т. Јовановић, *Стара српска књижевност – хрестоматија*, Београд.

Кенеди 1983: G. A. Kennedy, *Greek Rhetoric under Christian Emperors*. Princeton: Princeton University Press.

Ла Биа 2009: G. La Bua, Laus deorum e strutture inniche nei Panegirici latini di età imperiale, у: *Rhetorica. A Journal of the History of Rhetoric*, volume 27, number 2, spring 2009.

Марфи 1978: J. J. Murphy, Preface, in: *Medieval Eloquence. Studies in the Theory and Practice of Medieval Rhetoric*, Los Angeles: University of California Press.

Мегвајер 1981: H. Maguire, *Art and Eloquence in Byzantium*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Поповић 2007: Д. Поповић, *Хермогенове и Присцијанове припремне вежбе за беседнике*, Београд: Чигоја штампа.

Трифуновић 1980: Ђ. Трифуновић, *Надгробна реч деспоту Ђурђу Бранковићу*, Смедерево.

Трифуновић 1990: Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Нолит.

Џенкинс 1963: R. J. H. Jenkins, The Hellenistic Origins of Byzantine Literature, у: *Dumbarton Oaks Papers*, volume 17.

Irena A. Plaović

SERBIAN MEDIEVAL ORATIONS AND ENCOMIUMS AND THEIR RHETORICAL HERITAGE

Summary

This paper discusses the rhetorics of Serbian medieval literature, the rhetorical heritages of Byzantium and the Antiquity, as well as specific rhetorical figures – topoi, composition, stylistic figures, ekphrasis – that can be identified in the most significant works in the classic rhetorical genres of oration and encomiums. Those are the works of Theodosius of Hilandar, Danilo of Banya, Andonius Raphail, Dimitrii Kantakuzin, and Anonymous of Smederevo. The present paper aims to show the ways in which these works are rhetorically shaped, which patterns they inherit from Byzantine and Antique rhetoric, and in what ways they are employed in the works of Serbian medieval authors.

Key words: medieval literature, rhetoric, byzantine literature, oration, encomium